

О. В. Чернова,

к. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародної економіки та підприємництва

О. В. Пазиніч,

к. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародної економіки та підприємництва,

Національний університет державної податкової служби України

## ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ КОРПОРАЦІЇ В МІЖНАРОДНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ

**У статті розкрито сутність транснаціональних корпорацій, визначено місце транснаціональних компаній у системі світових економічних відносин. Висвітлено основні причини експорту транснаціонального капіталу на сучасному етапі. Проаналізовано проблеми й суперечності функціонування транснаціональних корпорацій як основи розвитку світової економіки.**

**The essence of multinational corporations is exposed in the article; the place of transnational companies in the world economic system is defined. The basic reasons of export of transnational capital are reflected on the modern stage. The problems and contradictions of functioning of multinational corporations as bases of development of world economy are analysed.**

*Ключові слова:* транснаціональні корпорації, глобалізація, інтернаціоналізація, прямі зарубіжні інвестиції, експорт капіталу, країни-реципієнти.

### ВСТУП

Аналіз тенденцій розвитку сучасної світової економіки показує, що однією з найбільш значущих її ознак є наростання процесів інтеграції, поглиблення взаємодії відтворювальних структур різних країн у різних формах, чому особливо активно сприяє діяльність транснаціональних підприємств.

Корпорації дозволяють концентрувати матеріальні, людські й фінансові ресурси на вирішенні складних науково-технічних і виробничих проблем, що забезпечує розвиток суспільства в цілому і високу конкурентоспроможність корпорацій на ринках збуту.

У нашій країні виникають і розвиваються фінансово-промислові групи, які в перспективі повинні зайняти гідне місце серед найбільших ТНК світу.

Актуальність обраної теми зумовлена постійно зростаючою роллю ТНК в процесі світового відтворення та необхідністю активізації української економіки в напрямках глобалізації та транснаціоналізації.

Проблематиці транснаціональних корпорацій присвячено ряд праць вітчизняних вчених, серед яких необхідно відзначити роботи Білоруса О.Г., Лук'яненко Д.Г., Руденко Л.В., Белошапка В.А., В.Рокоча, О.Плотнікова та ін. Питання ролі корпорацій в економічній системі висвітлені у дослідженнях зарубіжних економістів Мовсисяна А. Г., Чуба Б.А., Шагуріна С.В., Ругмана А., Друкера П. та ін. При, безперечно, великому значенні внеску цих науковців та певному рівні розробки проблеми її гострота та актуальність вимагають, на наш погляд, подальшого опрацювання.

### ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даної роботи є здійснення аналізу місця й функцій ТНК у світовому економічному розвитку, з'ясування сутності та основних принципів їх діяльності, дослідження особливостей та проблем транснаціоналізації світової економіки. Для вирішення поставлених задач використано низку методів, а саме: метод логічного узагальнення (у дослідженні транснаціональної компанії як іманентної якості розвитку сучасної світової економічної системи), системний та комплексний підходи (у розкритті принципів діяльності транснаціональних компаній), метод аналізу та синтезу (у дослідженні проблем функціонування транснаціональних корпорацій на сучасному етапі).

### РЕЗУЛЬТАТИ

ТНК все більше проникають на національні ринки країн світу, у тому числі й на вітчизняний ринок, а вся післявоєнна історія західноєвропейських країн, Японії і нових індустріальних країн свідчить про те, що національний капітал здатний витримувати конкуренцію з ними лише у тому випадку, якщо він сам структурується в могутні фінансово-промислові утворення, що адекватні міжнародним аналогам і здатні проводити активну зовнішньоекономічну політику.

Слід відмітити, що стрімкого розвитку процеси транснаціоналізації набули порівняно недавно. Так, до середини XIX століття у світі переважало місцеве виробництво. Приблизно 90% всіх товарів і послуг виробля-

лось на базі місцевих сировини і матеріалів, і в тих же межах реалізовувалася переважна частина вироблюваної продукції. Основою розвитку ТНК стала тенденція до інтернаціоналізації виробництва і капіталу.

Перш ніж зайняти провідні позиції у світогосподарській ієрархії, ТНК пройшли певні етапи розвитку [2].

Перший етап (1900—1928 рр.) значною мірою визначив структуру світового виробництва та певні правила взаємин для ТНК і держав. Підготовка до Першої світової війни 1914—1918 рр. та безпосередньо військові дії, істотно підсилили фінансові, технологічні та управлінські позиції великих компаній. До цього періоду відносять становлення автомобільної і авіаційної промисловості, а також початок розподілу нафтового ринку між провідними транснаціональними корпораціями світу. Неконтрольований розвиток фондового ринку того часу значно сприяв світовій економічній кризі 1929—1933 рр.

Другий період (1929—1945 рр.) відзначається економічними реформами президента Ф.Рузвельта, які значною мірою збалансували ситуацію на світовому фінансовому ринку. В цей час відбулося прискорення промислового розвитку провідних країн світу, викликане розгортанням Другої світової війни. За основними технологічними інноваціями ХХ століття, які припали на цей період (телебачення, ядерна енергетики, реактивні двигуни тощо), великою мірою стояли науково-дослідницькі підрозділи транснаціональних корпорацій.

Третій етап (1946—1972 рр.) характеризується не лише відбудовою світового господарства після Другої світової війни, але й вирішенням проблеми забезпечення гарантованих стандартів якості життя населення у провідних західних країнах. У цей час відбулися революційні відкриття в галузі інформаційних, аерокосмічних технологій, які призвели до появи таких транснаціональних компаній, як Siemens, Boeing, Mitsubishi, Lohkaid та ін.; надзвичайно укріпилися позиції нафтових корпорацій, які отримували надприбутки від видобування нафти у Перській затоці.

Четвертий період (1973—1985 рр.) охоплює час енергетичної кризи і ліквідації її наслідків. Це період часткового перерозподілу ринку між нафтовими компаніями країн-членів ОПЕК і західними нафтогазовими компаніями. З четвертим етапом пов'язують також стрімкий прогрес у розвитку комп'ютерних технологій, який створив передумови для формування транснаціональних компаній нового типу — таких, що виробляють комп'ютерну техніку, програмний продукт та розповсюджують інформаційні технології по всьому світу.

П'ятий період (з 1985 р. по теперішній час) пов'язаний із трансформацією транснаціональних корпорацій в глобальні компанії. Характерними ознаками сучасного етапу є стрімке розповсюдження інформаційних технологій; розширення географії діяльності ТНК, насамперед, за рахунок входження на ринки Східної і Південної Європи, а також на території країн СНД; руйнування світової фінансової системи, значною мірою викликане діями ТНК та інших компаній на фондовому ринку. Спостерігається постійне зростання масштабів транснаціоналізації — зростання частки міжнародного руху капіталу, праці та інших ресурсів.

Сьогодні транснаціональна корпорація являє собою комплекс, що включає виробничу, торговельну і фінансову складові, з єдиним центром ухвалення рішень в країні базування і з філіями в інших країнах. Вони володіють або контролюють виробництво продукції через свої відділення в багатьох країнах, поза межами країни базування. Таким чином, міжнародний аспект ТНК визначається масштабістю зарубіжних операцій в усіх галузях діяльності цих компаній.

За оцінками експертів ООН, у світі існує близько 60 тисяч ТНК (у 1939 році їх налічувалося 30), що контролюють понад 850 тисяч закордонних філій, на які припадає 1/10 світового ВВП та 1/3 світового експорту. При цьому на території промислово розвинених держав розміщувалося понад 80% материнських компаній і близько 1/3 афілійованих — в країнах, що розвиваються. ТНК здійснюють 80% торговельних операцій з обміну високими технологіями, контролюють 90% прямих капіталовкладень за кордоном. Причому більше половини прямих капіталовкладень за кордоном припадає на 100 найбільш крупних корпорацій. Обсяг продажів їхньої продукції перевищує 2 трлн дол. США щорічно, середньостатистичні активи ТНК сягають 125 млрд дол. США, а чисельність зайнятих перевищує 150 тис. осіб [1].

Сучасні найбільші ТНК (General Motors, Ford, IBM, Royal Dutch Shell) розпоряджаються фінансовими засобами, що перевищують розмір національного доходу багатьох суверенних держав. Обсяг продажів зарубіжних філій ТНК набагато більший від обсягів "вільної" міжнародної торгівлі. Сьогодні в індустріальних країнах у середньому половина продукції виробляється закордонними філіями і дочірніми підприємствами транснаціональних корпорацій. Приблизно така ж частка сировини і матеріалів імпортується або виробляється закордонними відділеннями.

500 наймогутніших ТНК світу реалізують 80% всієї продукції електроніки і хімії; 95% фармацевтики, 76% продукції машинобудування. Розподіл ТНК за сферами діяльності на сучасному етапі виглядає наступним чином: промисловість — 60%; сфера послуг — 37%; базові галузі — 3% [4].

Із двадцяти провідних ТНК світу 12 належать США, 6 — Японії, по одній — Великобританії та Німеччині. У сфері міжнародного кредитування лідерство належить японським транснаціональним банкам: у першій "десятці" вони займають 8 позицій [3].

Отже, місце й роль транснаціональних корпорацій у створенні світового валового продукту постійно зростає.

Зазвичай ТНК розширюють міжнародну діяльність шляхом придбання або створення нових компаній, організації спільних підприємств або ж вступу до іншого роду об'єднань. Причому для даних операцій не обов'язково експортувати капітал та реінвестувати прибутки, що отримані за кордоном, — можна здійснити поглинання іноземної фірми, отримавши кредит за місцем здійснення операції щодо її придбання. Застосовуються й інші методи укрупнення активів і придбання контролю (наприклад, привласнення місцевого основного капіталу в рахунок погашення боргу).

Вважається, що діяльність ТНК вигідна як для країн базування, так і для країн-реципієнтів. Проте ТНК, бажаючи забезпечити свої інвестиції, понизити політичні і економічні інвестиційні ризики, намагаються впливати на ситуацію в приймаючих країнах.

Причини експорту прямих зарубіжних інвестицій різноманітні. Головними є прагнення розмістити капітал в тій країні і в тій галузі, де він приносить максимальний прибуток; скоротити рівень оподаткування і диверсифікувати ризик. До інших причин можна віднести наступні: технологічне лідерство; переваги в кваліфікації робочої сили; економія від масштабу; доступ до природних ресурсів; скорочення транспортних витрат за рахунок створення заводів на території країн-реципієнтів; подолання імпорتنих бар'єрів тощо.

Окрім створення заводів за кордоном, ТНК опанували наступні форми проникнення на зарубіжні ринки: ліцензування; франчайзинг; управлінські контракти; надання технічних і маркетингових послуг; здача підприємств "під ключ" тощо. Ці угоди мають контрактний характер і не передбачають участі ТНК в акціонерному капіталі партнера.

Слід відмітити, що транснаціональні корпорації не лише докорінно змінили міжнародну економічну діяльність, але і значно ускладнили регулювання національних економік. Сьогодні глобальний характер операцій таких компаній практично унеможливив контроль за їх здійсненням будь-якими національними органами влади.

Так, незбалансованість інтересів ТНК та влади країни часто призводить до конфліктів та непорозумінь між ними. Транснаціональна корпорація, яка прагне одержати високі прибутки у певній країні, приносить із собою сучасні технології і методи управління, опанувати які прагне будь-яка країна. Країна, яка з причини неспівпадання інтересів відмовить ТНК в розміщенні на своїй території, ризикує отримати сильного конкурента в особі сусідньої держави, яка не відмовила розміщенню іноземного капіталу.

З іншого боку, ТНК, яка розташувалася в певній державі, зобов'язана дотримуватися законів і традицій цієї країни, що не завжди відповідає власним інтересам компанії.

Окрім незбалансованості інтересів сторін, діяльність ТНК супроводжується різними видами ризиків. Це, насамперед, ризики національних ринків, загальні для всіх інвесторів-резидентів і нерезидентів. Так, закордонні інвестори відзначають певні фактори ризиків на фондовому ринку України: корупцію, недосконале законодавство про права акціонерів, неналежне забезпечення акціонерів повноцінною інформацією, недостатній рівень корпоративного управління, низьку ефективність роботи юридичної та законодавчої систем. До того ж існують ризики для нерезидентів, спричинені можливим запровадженням обмежень на діяльність нерезидентів і на вивезення капіталу й доходу, валютні ризики тощо.

З метою запобігання певних проблем у діяльності, ТНК тісно взаємодіє з міжнародними фінансовими інститутами. Мета такої співпраці — розвиток співробітництва, забезпечення цілісності та стабілізації складного й суперечливого світового господарства.

Щодо України, то надзвичайно важливим завданням при формуванні подальшої стратегії розвитку держави є структурна перебудова економіки з урахуванням процесів транснаціоналізації світової і національної економіки та орієнтацією на створення власних українських ТНК.

### ВИСНОВКИ

Дослідження місця й ролі транснаціональних корпорацій у світовому господарстві актуалізується в сучасних умовах, коли Україна вже не може залишатися осторонь процесів глобалізації та транснаціоналізації економіки.

Перш ніж стати найвпливовішими суб'єктами міжнародних економічних відносин, транснаціональні корпорації пройшли історично ряд етапів, кожний з яких супроводжувався появою нових стратегічних галузей промисловості, здійсненням революційних відкриттів у різних сферах виробництва та надання послуг, завоюванням нових ринків шляхом використання різних методів експансії: від агресії до тихого проникнення в національні економічні, політичні процеси, вживання стратегій непрямого впливу тощо.

На сучасному етапі спостерігається постійне зростання ролі ТНК та масштабів транснаціоналізації, що проявляється в їх участі у створенні світового валового продукту, у підвищенні частки міжнародного руху капіталу, праці та інших ресурсів, а також у сумах фінансових засобів, якими оперують ТНК та які часто перевищують бюджети національних економік країн. Їх значимість у світовій економіці підтверджується масштабістю зарубіжних операцій в усіх галузях та сферах матеріального і нематеріального виробництва: на їх частку припадає 80% торговельних операцій з обміну високими технологіями, 80% виробництва всієї продукції електроніки і хімії, 95% фармацевтики, 76% продукції машинобудування.

Основними причинами експорту прямих зарубіжних інвестицій є прагнення максимізувати прибуток шляхом оптимального розміщення капіталу, скоротити рівень витрат та оподаткування, подолати торговельні, екологічні й інші бар'єри, диверсифікувати ризики, забезпечити технологічне лідерство, отримати доступ до природних ресурсів тощо.

Однією з головних проблем функціонування ТНК є розходження інтересів компаній та урядів приймаючих країн. Окрім незбалансованості інтересів, діяльність ТНК супроводжується іншими економічними, політичними, валютно-фінансовими, законодавчими ризиками.

### Література:

1. Транснаціональні корпорації: навч.-метод. посібн. / За ред. д-ра екон. наук, проф. Л.В.Руденко-Сударєвої. — К.: ЦУЛ, 2009. — 142 с.
  2. Шагурин С.В., Шимко П.Д. Экономика транснационального предприятия: учебное пособие. — С-Пб: Изд-во С-Пб-го гос.политех.ун-та, 2008. — 335 с.
  3. [Електрон. ресурс]. — Доступний з: <http://www.research.rbc.ru>
  4. [Електрон. ресурс]. — Доступний з: <http://www.unctad.org/fdistatistics>
- Стаття надійшла до редакції 23.03.2010 р.